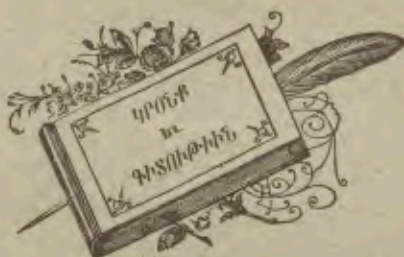

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 22

1 Մարտ 1891

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

Փողոց Սուրբան Համալ, Թիւ 14

1891

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ՆԵՐՔՈՂԵԱՆ Ի ՍՈՒՐԲ ՍԻՐՏՆ ՅԻՍՈՒՍԻ: — (Շարայարութիւն եւ վերջ): — Դեորդ Վրդս. Թերգիպաշեան:
2. ՅՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆԻՆ առանձնաշնորհմանց խնդրոյն վերաբերեալ եւ Պաշկերին անցեալ բուռն մէջ հրատարակեալ նպարհասական թղթերին հայերէն բարգմանութիւնը:
3. ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐԴԻ ՆԻԻԹԱԿՐՕՆՈՒԹԻՒՆ: — (Շարայարեղի): — Յ. Վ. Բ:
4. ՆՈՐ ԴՐՈՒԱԾ ՄԸ ՊՈՒԿԿԷԻ: — Կարապէտ Գարագաշ:
5. ԱՌ ԶԻՒՆ: — ՎԱՅՐՆ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ: — Կարապէտ Ա. Ոսկեան:
6. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ: — Յարութիւն Ունձեան:
7. ԳԻՏԱԿԱՆ: — Հիւժախսի դարմանումը:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Առաջին Տարի

ԹԻՒ 22

1 Մարտ 1891

Ներբողեան

Ի ՍՈՒՐԲ ՍԻՐՏՆ ՅԻՍՈՒՍԻ (1)

(Շարացարութիւն եւ վերջ)

Գ.

1. Սակայն եւ այնպէս հեզութիւնը հիմնուած է խոնարհութեան վրայ. այնպէս զի եթէ ասիկայ պակսի, առաջինը չկրնար տեւական ըլլալ: Ասոր համար է որ Քրիստոս Տէրն մեր աւելցուց. «Ուսարո՛ւք յինէն զի հեզ եմ եւ եմնԱՐՀ սրտիւ»: Խոնարհութեան կարեւորութիւնն այնչափ մեծ է, զի եւ Քրիստոսէ յառաջ անծանօթ էր: Եւ զիսորք այս հետեւութիւն: Մտիկ ըրէ՛ք: Քրիստոսէ յառաջ չարն կը տիրապետէր. նսեմացոյց նա, որչափ կրցաւ, առաքինութեանց փայլը. ուստի խոնարհութեան՝ անծանօթ վիճակի մը հասնիլը չարին թագաւորութեան յաղթանակն էր. եւ այսպէս գտած էր մարդկութիւնն հպարտութեան մեծ մեղքին արդար պատիժը: Որով չգտնուեցաւ ի փիլիսոփայից մէկ մը, — որք ճառած են, եւ երբեմն իսկ վսեմօրէն, ուրիշ առաքինութեանց վրայ, — որ խոնար-

(1) Տես Պատկեր երես 480:

հութիւնը սորվեցնէր: Արդ՝ որովհետեւ Քրիստոս Աղամայ մեղքն ու չարին իշխանութիւնը հակառակովն յաղթել ուզեց, անոր համար սորվեցուց խոնարհութիւնը, գործադրեց զայն կատարելապէս եւ թշնամի յարեաւ հպարտութեան: Եւ քանզի սիրտն է որ կ'ամբարտաւանի, ինչպէս Ս. Գրոց մէջ եւս հասարակօրէն կ'ըսուի, անոր համար իւր սրբազան Սիրտը տուաւ օրինակ խոնարհութեան, « Եմ խոնարհ սրտիւ », որպէս զի այն սիրտը սիրած եւ պաշտած ատեննիս, խոնարհութեանն ալ նմանինք: Այլ չէ ներեալ երկայնաբան իմաստասիրել. համառօտենք:

2. Սորվեցուց որ մարդ պէտք է ճանչնայ Աստուծոյ մեծութիւնը, եւ հոգւով ու ձգմարտութեամբ երկրպագութիւն մատուցանէ Այնմ՝ որ յաւիտենական դարուց դադարի կեցած է ստեղծող եւ Տէր ամենայնի, որ եւ զինքն յոյնչէ գոյացուցած է իւր ամենակարող իմաստութեամբն, իբր փոքրիկ տիեզերք՝ իւր ձեռակերպը մեծ տիեզերաց մէջ: Սորվեցուց որ մարդ պէտք է ճանչնայ իր տկարութիւնն ի մարմնաւորին եւ ի հոգեւորին, իր փոքրկութիւնը, իր տգիտութիւնը, իր ոչնչութիւնը, որ անյատակ վիճմ'է: Սորվեցուց որ մարդ պէտք է ճանչնայ իւր նմանեաց հաւասարութիւնը. զի չիք խտիր ո'չ ազգի, ո'չ անհատի, յառաջ գալով ի մի եւ ի նոյն սկզբնէ, գնուելով մի եւ նոյն արեամբ, սահմանուելով մի եւ նոյն երանութեան. (Գաղատ. Գ. 27, 28): Եւ յարքայութիւն երկնից մտնելու պայման դրաւ զխոնարհութիւն եւ իբրեւ զմանուկ ըլլալը. (Մատթ. ԺԸ. 3): Անոր համար հրէշաւոր եղեռն է նշկահել ու ըսել. « Ո'չ ծառայեցից » (Երեմ. Բ. 20): Անոր համար անհուն թշնամանք է եւ քրէական յանցանք Անոր օրէնքն ոտքի տակ առնուլ, այսինքն է մեղանշել: Անոր համար անիրաւ է քահանայն որ իր պաշտօնը փառքին եւ օգտին կը ծառայեցնէ. անիրաւ է փարիսեցին որ տաճարին մէջ կը պարծենայ եւ ընթրեաց մէջ նախաթոռ կը բալմի. անիրաւ է իշխանն որ կը բռնաբարէ. անիրաւ է աշխարհիկն որ կը գողոզանայ. անիրաւ է գռեհիկն որ կ'ըմբոստանայ. անիրաւ է մեծամտութիւնն. Հասած է մինչեւ ըսել, թէ մարդ պէտք է ինքզինքն ուրանայ, պէտք է իւր անձը ի խաչ հանէ: Ո'վ ամենաբարձր վարդապետութիւն ամենախորին խոնարհութեան:

3. Այլ ո՛չ ոք կարծէ թէ սին մեծաբանութիւն ըրած ըլլայ: Ո՛չ, ո՛չ. Յիսուս «սկսաւ առնել եւ ուսուցանել» . (Գործք. Ա. 1) . նախ բրաւ՝ ապա սորվեցուց: Ի հիացումն ապագայ դարուց՝ ըսաւ Աստուածորդին . «եմ ի միջի ձերում իբրեւ սպասաւոր» . (Ղուկ. ԻԲ. 27) : Չկրնար ըմբռնուիլ արարած մը որ այնչափ խոնարհած ըլլայ՝ որչափ Քրիստոս: Աստուածն Քրիստոս յանհունս բարձրացեալ եւ գովեալ, մարդն Քրիստոս յանհունս խոնարհեցաւ եւ անարգուեցաւ . «Ունայնացոյց զանձն» . (Փիլիպ. 2, 7) : Այլ ես իւր խոնարհութեանց եւ բնդունած նախատանաց ո՛ր մէկը պատմեմ: Թո՛ղ պատմէ զայն ամենայն իր յղութեան առաջին վայրկեանը, յորում անսահման երկրպագութեան անպատմելի նշանարանն արտասանեց . «Ահաւասիկ եկի առնել զկամս քո, Աստուած» . (Եբր. Ժ. 7) : Թո՛ղ պատմէ զայն իր ծննդավայրն, պատմեն ձմեռն, գիշերն, անձաւն, մութն, ցնցոտիքն, հովիւքն, անասունքն . «Ունայնացոյց զանձն» . Թո՛ղ պատմէ զայն իր փախուստն, խզիկն, կըրպակն, մոռացոնքն . «Ունայնացոյց զանձն» . Թո՛ղ պատմեն զայն ձկնորս ընկերներն, տարապարտուց ատեւութիւնն, մոլեգնեալ խաժամուժն, կեղծաւոր դպիրն, քինախնդիր փարիսեցին, դաւադիր քահանայապետն, չարածձի ծերն, կատաղի զօրականն, անպատկառ Հերովդէսն, անօրէն Պիղատոսն . «Ունայնացոյց զանձն» . Թո՛ղ պատմեն զայն ոտնւղւայն, կապանքն, ապտակներն, թուքերն, խարազաններն, քամերն, մերկութիւնն, խաչն, գերեզմանն . «Այլ ես որդն եմ եւ ոչ եմ մարդ . նախատինք մարդկան եւ արհամարհանք ժողովրդաց» . (Սաղմ. ԻԱ. 7) :

4. Ո՞ւր են անբաւ իմաստութիւնն եւ զօրութիւնն . ո՞ւր յաւիտենական վառքն եւ անգննելի սրբութիւնն . ո՞ւր երկնաւորաց երկրպագու խումբերն, և ակնարկութեամբն տատանող տիեզերք: Դարերու քչնն եւ վրէժ ցաւեր կուտեց անոր վրայ եւ դժոխք ծիծաղեցաւ ի Գողգոթա . եւ թող տրուած իր երկնաւոր Հօրմէն, մնաց մինակ, անարգանաց միջնորոտով պատած: Եւ երբ իւր բոլոր կենաց անսահման խոնարհութեան վերջին հարուածով սիրտը ճեղքուելով ի ձայն բարձր աղաղակեց և եհան զողբի, այն աղաղակը աշխարհիս չորս ծագերուն հնչեցուց այս անմահ խօսքերն . Ազգք և ազինք «Ուսարո՛ւք յինչն, զի հեղ եմ և խոնարհ սրտիւ» :

5. Այլ մեր հպարտութեան աղաղակը կը խեղդէ այն անմահ խօսքերը: Ամենայն ինչ մեր ամբարտաւանութիւնը կը խօսի. ի՞նչ են այն արդուզարդերն, բեհեզներն ու ծիրանիք. ի՞նչ են այն համադամ խորտիկներն. ի՞նչ են այն ոսկեքանդակ ապարանք, մարմարեայ շիրիմք, երկնասլաց բրգունք. ի՞նչ են այն փառքուս քաղաքականութիւնք, ահագնազղորդ պատերազմունք, մեր արեան ճապաղիք: Ի՞նչ է այն մեր հպարտութեան Մոզոքի կիսարձանն, զոր մոլութեանց եւ մոլորութեանց անտառակին մէջ կանգնած, առջեւը առաքինութիւններն ու մարդկութեան խիղճը կը զոհենք:

6. Այլ անդ չմիացինք: « ԵՍ »-ը աստուածացուցինք: Բարձրելոյն շանթէն չվախնալով, մեր ամբարտաւան ճակատը վերցուցինք աստղներու դէմ եւ յիմարական բանդագուշանաց մէջ հայհոյեցինք զԱստուածն երկնից եւ ըսինք դառն սրտիւ. « Ձկայ ». « Ասաց անգգամն ի սրտի իւրում թէ ո՛չ գոյ Աստուած ». (Սաղմ. ԺԳ. 1): Եւ անկրօնութեան եւ անտարբերութեան թոյնը ողողեց զաշտարհ. թոռմեցոյց մանկանց փափկիկ սրտերն, եւ յարոյց այնպիսի ազգ՝ որ ո՛չ գիտէ զԱստուածն Մովսէսի, ազգ մը՝ որոյ մոխիր է սիրտն եւ յոյսն հող արհամարհեալ: Իսկ անոնք որ դեռ կը պաշտեն զՏէր Յիսուս, ո՛հ ի՛նչ հպարտութեամբ կը պաշտեն նաեւ իրենց անձնասիրութիւնը. եւ մեք ամեն օր անձամբ ի խաչ չե՞մք հաներ զՈրդին Աստուծոյ:

7. Սակայն երկինք միշտ անտարբեր չլռեցին եւ չեն լռեր. « Տէր ամբարտաւանից հակառակ կայ ». (Եսկ. Դ. 6): Արուսեակին մարելէն եւ փայլակի արագութեամբ ի վերուստ գահավէժ դարահոս յանդունդս գլորելէն ի վեր, երկնից բազուկն հարուածեց միշտ ամբարտաւան գլուխներն, ինչպէս կայծակն կերաւնեան լերինքը: Չէ՞ք յիշեր որ Աստուծոսանի հարիւր քսան նախարարութիւնք բարձրաբերձ կախաղանի վրայ տեսան զմեծն Համան եւ զարհուրեցան. չէ՞ք յիշեր որ գազանացեալ Նաբուգոդոնոսորայ վայրենի գոջիւններուն Բարեկաստանի անտառք ու լերինք յապուշ կրթեալ արձագանգ տուին. չէ՞ք յիշեր որ փառաւորեալն Հերովդէս, « Փոխանակ զի ոչ ետ փառս Աստուծոյ » հարուածեալ ի հրեշտակէ Տեառն, եւ որդնալից սատակեցաւ. (Գործք. ԺԲ. 22). « Տէր ամբարտաւանից հա-

կառակ կայ»։ Այլ կարելի՞ է մի՞թէ թուարկել երկնից վրէժներն. ամենակուլ հեղեղը, կարմիր ծովուն ոլորտապտոյտ յորձանքը, կորխեան անդուսպ բոցերը, գիշատիչ առիւծները, անհղատեսիլ վիշապները, քանդեալ երուսաղէմը, անհետացած ինքնակալութիւնները, թաղուած ազգերը. «ծրուեաց զամբարտաւանս մտօք սրտից իւրեանց»։ (Ղուկ. Ա. 51)։

8. Սակայն «Բարձրացոյց զխոնարհս»։ Ի նմանութիւն խոնարհ Յիսուսին, որ փառաց օվկէանոսին մէջ յաւիտեանս պիտի թագաւորէ, երկնաւոր օթեւանք լեցուեցան ի խոնարհութենէ բարձրացեալներով. «Խոնարհեցարո՛ւք ընդ հզօր ձեռամբն Աստուծոյ, զի զձեզ բարձրացուցէ ի ժամանակի»։ (Ա. Պետ. Ե. 6)։ Լեցուեցան անոնցմով որոնք անարգուեցան եւ ցնծային զի արժանի եղան վասն անուան Տեառն անարգելոյ. (Գործ. Ե. 41)։ անոնցմով որոնք իրենց ազգատոհմին փայլը, հանճարին փառքը, սրտին բոցը ծածկեցին կա՛մ լերանց ու անապատներու մէջ, կա՛մ կարկատուն գրգռեալներու տակ, կա՛մ ցածուն եւ պարկեշտ կենցաղավարութեան մը ներքոյ. անոնցմով որք առաքինութեան գիւցազունք՝ սակայն մոռցուեցան, որք մարդկութեան ազատարարք, սակայն խոշտանդուեցան. անոնցմով որք իրենց կեանքը անցուցին ապաշխարութեան դառն արտասուքը թափելով եւ գոչելով. «Բարի է ինձ զի խոնարհ արարեր զիս. եղիցի սիրտ իմ անբիծ»։ (Սաղմ. ՃԺԸ. 71, 80)։

Դ.

1. Եւ արդ, ո՛վ խտասիրտ որդիք մարդկան, դարձէ՛ք, դարձէ՛ք առ նա սրտիւք։ Սորվեցէք այն աստուածային սրտէն թէ ո՛րչափ հեզ է եւ խոնարհ։ Մտածեցէ՛ք թէ քանի որ Աստուած մը մեզի համար մարդ եղած է, եւ Անոր վեհ սիրտն ամեն քաղցրութիւն բանեցուցած է, ամեն ցաւոց եւ անարգանաց հանդուրժած, քանի որ Աստուած մը մահու չափ եւ մահու խաչի զմեզ սիրած է, պէտք է փոխադարձ սէր հատուցանենք նմանելով. սէրն անողորքելի է, զի կեանք է կա՛մ մահ։ Գրուած է. Զգուշանանք Գառնուկին բարկութենէն. (Յայտ. Զ. 16, ըստ Վուլկ.)։

Այն Աստուծոյ, որ սիրով եւ ցաւով լցուած Սիրտը ցոյց տալով կը հրաւիրէ, չկրնար ըսուիլ յանպատիժս. «Ճամբա՛դ գնա, օ՛տարական, քեզ չեմ ճանչնար»։ Այն Արեգակը որ կը փայլի Աստուածորդւոյն խոցեալ կողէն, չկրնար մնալ առանց արրանեկաց որ սիրահար դառնան իւր շուրջը։ «Եթէ ոք ոչ սիրէ զՏէր Յիսուս, եղիցի նզովեալ. մարանաթայ» . (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 22)։

2. Իյնայ ուրեմն Գրիստոսի Սրտին առջեւ աշխարհ ամենայն . իյնան խորտակին մոլութիւնք, կիրք, հպարտութիւն . իյնան մեր ներքին կարողութիւններն եւ զոհ ըլլանք իր մեծփայլչութեան . եւ ազքատ Փրանկիսկոսին համարձակութեամբ կենսատու կողին վիրաց փակցնենք դողացող մեր շրթունքը, եւ մտնենք անոր մէջ, եւ տոչորինք անդ, ինչպէս թիթեռնիկն բոցերու վրայ։ Այս քու յաղթանակդ է, ո՛վ Սիրտ Աստուծոյ մերոյ, քու մրցանակդ։ Եւ այսօր երդնունք նմանիլ այն Սրտին . եւ այս սրբազան հաստատամտութիւնն, որ ամենայնի կը յաղթէ, մեր կենաց որոշիչն ըլլայ, որով պիտի զարհուրեցնենք զթշնամին, ինչպէս Կապիտոլիոնի հպարտ արծւոյն յաղթական Կարքեդոնացւոյն ըրած երդումը, որ ընդ ծով եւ ընդ ցամաք դողացոյց ինքնակալ ժողովուրդը։

3. Եւ դու, ո՛վ քաղցր Յիսուս, փառաւորեալդ ի զուարթունս, ընկալ մեր այս խոստումնը։ Կիրք եւ պատրանք աշխարհիս եւ մռնչող ոստին խաբեցին զմեզ եւ մոլորեցանք եւ ալեաց վրայ սասանեցաւ մեր նաւակը . այլ դու հովիւ ես եւ հայր եւ փրկիչ։ Քանի որ ըսիր թէ անքաւելի մեղք է յուսահատութիւն, մեք կը վստահիմք ի քեզ, եւ մեր վստահութեան չափը անչափ ըլլալն է . «Արա՛ առ մեզ ըստ հեղութեան քում եւ ըստ բազում ողորմութեան քում» . հաստատէ՛ մեր կուրծքերուն մէջ սուրբ սրտեր . Սիրոյդ անգը՝ զօրաւոր քան զՄովսիսեանն դաւազան, հա՛ր մեր ժայռ սրտերուն վրայ եւ պիտի բլխեցնենք առաքինութեան աղբիւրներ։ Ո՛վ Բանդ մարմնացեալ, ըրէ՛ որ բոլոր մոլորեալ սրտերն ալ քու Սրտիդ դառնան . իշխէ եւ թագաւորէ՛ ամեն սրտերու վրայ։ Քու անունդ բոլոր աշխարհի միակ սիրոյ ձայնն ըլլայ . քու Սիրտդ մեզի համար Մոգերու աստղն ըլլայ յերկինս առաջնորդող։ Եւ յայսմհետէ մինակ դքեզ փառաւորելով, քու Ս. Սրտիդ ջերմեռանդութեամբ օր

աւուր աւելի տոչորինք. հոն գտնենք մեր ցաւոյ եւ ցնծութեանց եւ արտաքին փորձութեանց ապաստանարանն քու Սրտիդ ճշմարիտ բարեկամներն ըլլանք, սորվելով եւ սորվեցնելով թէ ո՛րքան հեզ եղար եւ խոնարհ. եւ վաստակեալքս ու բեռնաւորքս գտնենք մեր անձանց հանգիստը, աստ եւ ի հանդերձելունս. Ամէն :

ԳԷՈՐԳ ՎԴՊՏ. ԹԷՐԶԻՊԱՇԵԱՆ

Յոյն Պատրիարքարանին առանձնաշնորհմանց խնդրոյն վերաբերեալ եւ Պատկերին անցեալ Թուոյն մէջ հրատարակեալ Եպարքոսական քեզֆերէին Հայերէն Թարգմանութիւնը :

Յունաց Պատրիարքարանը քաղրիրներ տալով խնդրած էր իւր կրօնական վաղեմի առանձնաշնորհմանց պահպանումնը եւ նորին շարունակումնը : Այս քաղրիրներ կը վերաբերէին պսակադրութեան ու պսակի լուծման խնդիրներէ ծագած պարէնի, դրամոփտի եւ օփտի դատերու համար Պատրիարքարանի կողմէ տրուած որոշմանց, ըստ առաջնոյն, գործադրութեանը, եւ կտակաց խնդրոյն, յոյն վարժարանաց քննութեան եղանակին եւ եկեղեցականաց երգումն ընելուն ու պատժական խնդիրներու առթիւ բանտարկութեան ու դատուելու եղանակին :

Դատական ու կրօնական գործոց նախարարութիւնը նախապէս եւ յետոյ կատարուած քննութեանց ու խորհրդակցութեանց համաձայն, տրուած որոշումները զանազան թուականաւ պաշտօնադրերով հաղորդած էր Պատրիարքարանին, որոշումներ՝ որք Պատրիարքարանին կայս. Պետրքով ունեցած առանձնաշնորհմանց պահպանումնը կը վերահաստատէին :

Ըստ այդ որոշմանց, պսակադրութեան ու պսակի լուծման խնդիրներէ ծագած պարէնի, դրամոփտի ու օփտի դատերն՝ որք ի վաղուց անախ Պատրիարքարանաց ի՛ւր գաւառս Մետրապօլտարանաց մէջ կը տեսնուէին՝ յետ այսորիկ

եւս այդպէս պիտի ըլլան : Դատարանաց գործադիր պաշտօնեայք պիտի գործադրեն այն վճիռներն ու որոշումները , որք Պատրիարքարանի ու Մետրապօլիտարաններու կողմէ կը տրուին պարէնի որոշման համար , մինչեւ որ այդ պարէնի վճարման դատապարտուողները բողոք մը չընեն : Գալով բողոքոյ տեղի տուող բուն իսկ խնդրոյն , եթէ պարէնի վճարման դատապարտեալ կողմը վճռագրոյ գործադրութեան պահուն պարէնի որոշեալ քանակութեան չափազանցութեանը վրայ դիտողութիւն ընէ ու իւր անկարողութիւնը յայտնէ , այդ բողոքներու քննութիւնն յետ այսորիկ Պատրիարքարանի պիտի յանձնուի : Պատրիարքարանին կողմէ տրուած վերջնական որոշումն , որ յետ քննութեան այդ քանակութիւնը վերստին հաստատած կամ բարեփոխած ըլլայ , պիտի գործադրուի դատարանաց գործադիր պաշտօնէից կողմէ : Այդ վերջնական որոշմանց գործադրուած պահուն՝ երբ պարտատիրոջ մը բանտարկութիւնը հարկ դատուի , պարէնը պահանջողէն ապրուստի դրամ պիտի չառնուի պարէնի վճարման դատապարտեալ անձին համար :

Գալով կտակաց խնդրոյն՝ այս խնդիր թէ՛ քաղաքային է , սակայն ըստ տրամադրութեան Պատրիարքարանի կանոնագրոյ Սառն ժողովոյ միայուն անդամոց պարտականութեան վերաբերեալ մասին Յրդ յօդուածին , այդմ վերաբերեալ վէճերու քննութիւնն ու կարգադրութիւնը կը վերաբերի նոյն ժողովին : Հետեւաբար դատարանք ընդունելի պիտի դատին այն կտակագիրն որ չափահաս ու անչափահաս ժառանգորդներ ունեցող քրիստոնէի մը թերեւէն կ'ենէ , և որ վաւերացած է Պատրիարքարանի , Մետրապօլիտի կամ եպիսկոպոսի կողմէ : Կտակեալ առարկաները , բաց ի Վազրժներէ ու Էմիրիյե կոչուած հողերէ , թէ՛ կալուած ըլլան և թէ՛ ապրանք , կտակընկալին պիտի յանձնուին առանց միջամտութեան : Եթէ ընդ մէջ ժառանգորդաց կամ անչափահաս ժառանգորդաց խնամակալին կողմէ խնդիր ծագի կտակագրին առթիւ եւ կամ կտակագրին ընդունելի կամ ստոյգ լինելու մասին , այդ խնդիրներ պիտի կարգադրուին , ըստ տրամադրութեան Պատրիարքարանի Սառն ժողովոյ կանոնագրոյ Յրդ յօդուածին , ի մայրաքաղաքիս , այդ ժողովոյ մէջ , և ի գաւառս , Մետրապօլիտարաններու ժողովոց

մէջ, եւ տրուած վճռագիրք պիտի գործադրուին դատարանաց գործադիր պաշտօնէից կողմէ։ Այս որոշումն յոյն օրօրոքն հասարակութեան յատուկ ըլլալով, եթէ ժառանգորդներէ ոմանք այդ հասարակութենէն տարբեր հասարակութեան մը պատկանին, կամ օտարահպատակ ըլլան, եւ կամ եթէ վաւերացեալ կտակագիրք կտակած ըլլայ այնպիսի կալուածներ ու ապրանքներ որք Վազըֆ ըլլան, կամ Էմիրիյէ կոչուած հոգերու վերաբերին եւ կամ օսմանեան ու օտարահպատակ ուրիշ անձի մը հետ վէճի նիւթ եղած ըլլան, յայնժամ կայս. կառավարութեան դատարանք պիտի տեսնեն այդ կարգի կտակագրերէ ծագած դատերը։

Վարժարանաց խնդրոյն համար եւ հետեւեալ որոշումն ը տրուած է։ Վարժարանաց ուսման ծրագրերը Պատրիարքարանի կամ Մետրապօլտարանի կողմէ կը պատրաստուին կամ կը վաւերացուն եւ ուսուցչաց ու ուսուցչուհեաց վկայականք դարձեալ անոնց կողմէ կը վաւերացուն։ սակայն կառավարութիւնն ալ պէտք է որ տեղեկութիւն ունենայ. ուստի կրթական քննիչք կամ անօրէնք պիտի քննեն վարժարանաց մէջ աւանդուած ուսումները, եւ եթէ վնասակար դասեր կամ վկայական չունեցող ուսուցիչներ եւ ուսուցչուհիներ տեսնուին, աստ՝ կրթական նախարարութիւնն, եւ ի գաւառս՝ տեղական կառավարութիւնք Պատրիարքարանի կամ Մետրապօլտարանի հետ բանակցելով պիտի արգիլեն այդ կարգի ուսմանց աւանդումը, ինչպէս նաեւ վկայական չունեցող ուսուցիչներու ու ուսուցչուհեաց պաշտօնավարութիւնը։

Եկեղեցականաց երդումն ընելու խնդիրն եւս սապէս որոշուած է։ Նկատելով որ պատժական դատավարութեան օրինաց հաստատումէն ի վեր պատժական գործերու համար վկայութեան եկող եկեղեցականաց իրրեւ պարզ անհատ երդումն ընելէ խոյս տալն դատավարութեան գործը կը դժուարացնէ, որոշուած է որ ի գործադրութիւն դրուած օրինական հատուածի մը համաձայն, երբ քաղաքային ու պատժական դատի մը համար եկեղեցականի մը երդումն ընելը հարկ ըլլայ, այդ եկեղեցական Պատրիարքարանի կամ Մետրապօլտարանի մէջ երդումն ընէ իրեն ծիսին համաձայն։

Գալով եկեղեցականաց բանտարկուելու ու դատուելու

խնդրոյն՝ եթէ պարտքի համար է, ինչպէս ի վաղուց անտի կ'ըլլար, յետ այսորիկ եւս եկեղեցականք Պատրիարքարանի կամ Մետրապօլտարանի մէջ բանտարկուին. իսկ եթէ եկեղեցականաց և քահանայից պատժական գործերու առթիւ դատարանաց առջեւ հարցաքննուիլն կամ դատուիլը հարկ դատուի, դատարանին կամ հարցաքննիչ դատաւորին կողմէ տրուած կոչնագիրն առտ՝ Պատրիարքարանի, և ի գաւառս՝ Մետրապօլտին կամ եպիսկոպոսին միջոցաւ պիտի հաղորդուի. այդ կոչնագիրն երբ ընդունին, պարտաւոր պիտի ըլլան կառավարութեան յանձնել ամբաստանեալ եկեղեցականը: Եթէ այդ պարտաւորութիւն չկատարուի եւ կամ եթէ կոչնագիր ստացող եկեղեցականը դատարանին չներկայանայ, բնականաբար օրինաց տրամադրութեան պիտի դիմուի: Ամբաստանեալ եկեղեցականաց դէմ եղած ամբաստանութիւնը մինչեւ որ հաստատուի և պատիժը որոշուի, այդ եկեղեցականք առանց հասարակաց բանտը դրուելու, կառավարական պաշտօնատանց յատուկ սենեակ մը պիտի բանտարկուին իրենց տստիճանին համաձայն: Եթէ եկեղեցականաց դէմ եղած ամբաստանութիւնը հաստատուելով յանցանք կամ կանոնազանցութիւն ըլլալը հաստատուի, — պարագայ մը՝ յորում կրօնական աստիճանը վրայէն առնուլ հարկ չէ —, այն տուեն իրենց համար վճռեալ բանտարկութեան պատիժը պիտի քաւեն իրենց պատկանած Պատրիարքարանի կամ Մետրապօլտարանին մէջ: Եթէ եղած ամբաստանութիւնը հաստատուելով ոճիր մ'ըլլալը հասկցուի, կառավարական պաշտօնատանց մէջ յատուկ սենեակ մը պիտի բանտարկուի մինչեւ որ դատաւարտուի, և իւր ոճիրը ապացուցուելէ՝ պատիժը տնօրինուելէ ու կրօնական աստիճանը վրայէն առնուելէ յետոյ, այդ եկեղեցական ըստ օրինի որոշեալ պատիժը հասարակաց բանտերուն մէջ պիտի քաւէ: Եթէ Թուրքիոյ մէկ մասին մէջ անդորրութիւնն ու խաղաղութիւն արդեամբ խանգարուելովն պաշտրման վիճակ հռչակուի, այդ տնօրինութեան տեղի տուող պարագայը մինչեւ որ բարձուին, յայտնի է թէ նոյն ժամանակամիջոցին այդ երկրին մէջ գործուած ամեն ոճրի հեղինակներն առանց բացառութեան զինուորական ատեաններու առջեւ կը դատուին: Արդ, զինուորական ատեանք եւս պէտք է վերոյգրեալ որոշմանց համաձայն չարժին եկեղե-

ցականաց ու քահանայից բանտարկութեան խնդրոյն մէջ :

Այս որոշմունք տրուած են Նախարարաց Խորհուրդին մէջ եւ վաւերացած կայսերական Իրաճեով : Հետեւաբար պէտք է հոգ տանիլ որպէսզի վերոյգրեալ տնօրինութեանց համաձայն կատարուին հարկ եղած գործողութիւնք :

(Արեւելք)

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐԴԻ ՆԻԻԹԱԿՐՕՆՈՒԹԻՒՆ

Ա.

« Ամենայն ինչ նիւթ է, եւ ամենայն ինչ նիւթոյ չարժ-
մանց կը յանգի » :

Այս է ահա վարդապետութեան մը ի վաղ ժամանակաց հետէ գործածած հիմնական սկզբունքն եւ առածն, որ եւ առեւել քան երբեք կը պաշտպանուի յանդգնաբար ի մեր աւուրս : Այս է գիտական կարծեցեալ ձեւն՝ որով մեկնել կը ձգնին համայն եզելոց սկզբնաւորութիւնը, առանց արա-
րիչ Աստուծոյ մը գերադոյն Տեառն տիեզերաց միջամտու-
թեան : Այս է ահա ժամանակակից նիւթակրօնութեան հիմն եւ ալուցը : Եւ յիշաւի, չատ դիւրաւ կը համոզուինք խորհելով միանգամ թէ բնապաշտութիւն, ամենաստուա-
ծութիւն, սկեպտականութիւն, դրական փիլիսոփայութիւն
յորջրջմանց ներքեւ մի եւ նոյն անասնաւորական եւ հակ-
անսնաւորական վարդապետութեան այլ եւ այլ ձեւերն կը
պարունակուին, որք իրարու հետ սերտիւ կապակցեալ են
եւ շուտով սլարդ նիւթակրօնութեան կը տանին :

Ընդ այս չեմք զարմանար : Վասնզի՝ երբ մարդս զԱս-
տուած ուրանայ, երբ զգայարանաց ցուցածէն զատ բան
չճանչնայ, զամենայն ինչ՝ նոյն իսկ մտածութիւնն ու կեան-
քը կամայ ակամայ նիւթոյ վերագրելու պիտի ստիպուի :
Ո՛րչափ եւ ի՛նչ կերպով որ այս հետեւութիւնները քօղար-
կել ուզեն, թէ եւ վաղեմի ամենաստուածեանները հետ
նիւթ եղէն գոյացուցութիւնը աստուածային գոյացուցութեան հետ

չիօթեն, այնպէս որ զԱստուած՝ տիեզերաց առաւել կամ նուազ գիտակից ձեւը դնեն, թէեւ Հեգեղեան դպրոցին եւ արդի ամենաստուածեաններու հետ՝ զԱստուած իբր լոկ եզր նիւթոյ յոտիօնութեանց կամ իբր գերադոյն ծաւալումն եղելոց ընդունին, միշտ սո սկզբունքի յանգեալ է ի հարկէ, թէ ամենայն ինչ նիւթ էր գէթ ի սկզբան, եւ հետեւաբար նիւթակրօնից հետ ճանչնալու է որ ամեն ինչ հոսի ուրեմն կը վերածի ի նիւթ եւ ի շարժումն նիւթոյ :

Այս վարդապետութեան ծագումը՝ ամենահին յոյն իմաստասիրաց ոմանց գրութեանց մէջ կը գտնենք : Յունական — Հռոմէական քաղաքակրթութեան ժամանակ բաւական փայլ ոտանալէն յետոյ՝ սոյն նիւթակրօնութիւնն չիջաւ քրիստոնէութեան ազդեցութեամբ, մինչեւ որ ի վեշտասաներորդ դարու, — որ իրաւամբ նոր-հեթանոսութեան վերածնութիւն կը կոչուի —, զԵւրոպա ճարակող յեղափոխութեան եւ ազականութեան սգին՝ զայն իւր խոր քնէն զարթոյց : Այսպէս քիչ մը ժամանակ եւս՝ աննշան եւ արհամարհեալ մի դպրոցի շրջապատին մէջ շարունակելով, խզեց վերջապէս այն տկար թումբը՝ զոր ի սկզբան դարուս իմաստազուրկ բանապաշտութիւնն կը յարուցանէր նորա դէմ, եւ հոսի տպա՝ արդի անաստուածութեան պարագլուխ կանգնեցաւ արծակ համարձակ :

Սորա յանդգնութիւնն պսակեցաւ, աւա՛ղ, բազում յաջողութեամբ : Նիւթակրօնութիւնն՝ արդի ընկերութեան ամեն կարգերը ողողեց, ամեն խաւերուն թափանցեց : այնպէս որ նոյն իսկ համեստարարոյ եւ ուղղամիտ երեւցողներէն շատեր՝ նորա սկզբունքները կոյր զկուրայն կ'ընդունին, եւ խուռնընթաց կը հետեւին անոնց, առանց երբեք հարցնելու թէ ո՛ւր կ'երթան : Եւ այս ողողումն անդ կը կասի միայն՝ ուր կը հանդիպի քրիստոնէութեան ուղիղ վարդապետութեան իւր առջեւ յարուցած հաստատուն հաւատոյ ամբարտակաց :

Ուստի քրիստոնէական հոգեկրօնութիւնն միայն՝ սորա այժմեան միակ ոտխն է, եւ այս մէկ հարուածով ջախջախել կարծած թշնամոյն դէմ սնուցած ատելութիւնն աւելի եւս կը սաստկանայ տեսնելով ի նմա այնպիսի մի զօրութիւն եւ կենդանութիւն, որ իւր անդուլ հարուածոց ներքեւ միշտ կը վերանորոգի : Ոյր վասն տարօրինակ եւ

նմանը չտեսնուած կատաղութեամբ մը կը հարուածէ եւ կը հալածէ զայն :

Եթէ նիւթապաշտից ըսածին պէս , ամեն ինչ նիւթոյ բաղկացութեանց (combinaisons) եւ շարժմանց կը վերածի , ոչ միայն ի բնական՝ այլ նաեւ ի մտաւորական , յիմացական եւ ի կենսական աշխարհի , եթէ մեր ամեն գործողութիւնք , մեր կամքն իսկ ոչ այլ ինչ են՝ բայց եթէ մեր մարմինը բաղադրող մասնկաց տարրական շարժումներուն հետեւանք եւ արդիւնք . եթէ , ըստ որում ասացին , առաքինութիւն եւ միութիւն բնական արտադրութիւնք են , ինչպէս արջապան ու շաքարն , յայտնի եւ բացայայտ է թէ ո՛չ ազատ անձնիշխանութիւն , եւ ո՛չ բարոյական պատասխանատուութիւն կը մնայ , եւ հետեւաբար ամենայն ինչ ներեալ , ամեն բան օրինաւոր է , ո՛չ բարի եւ ո՛չ չար կայ , ո՛չ խղճմտանք եւ ո՛չ հանդերձեալ կեանք . եւ մարդս կարի անմիտ եւ յիմար լինելու է իւր կիրքերն ու բերումները զսպելու համար :

Այս հետեւութիւնն այնչափ յայտնի , մեկին եւ բացայայտ է որ երկար պատճառաբանութեամբ ապացուցանելու հարկ չկայ . նիւթակրօնութիւնն , կամայ ակամայ , բովանդակ բարոյականի եւ համայն կրօնից ուրացութիւն է :

Այս այսպէս ըլլալով՝ կարէինք իրաւամբ զարմանալ թէ այսպիսի արհամարհելի վարդապետութիւն մը այնչափ համբաւ տուցած՝ եւ նոյն իսկ գիտնոց դասուն մէջ մուտ գտած ըլլայ , եթէ չգիտնայինք թէ նա արդի գիտութեան իբր վերջնական արտայայտութիւնն կը ներկայանայ մեզ : Եւ գիտեմք նաեւ թէ այս մեծ « առդի գիտութիւն » յորջորջումն՝ ի՛նչ մեծ դիւթիչ գորութիւն ունի մեր ժամանակակիցաց վերայ :

Եւ յիրաւի , այս մեծ բառը արտասանելուն պէս՝ կարծես թէ ամեն բան ըսած , ամեն պատճառաբանութենէ՝ ամեն տրամաբանութենէ զերծ եւ ազատ ըլլան , եւ թէ հակառակորդքն առաջի նոցա խոնարհելու են ամենայն լուութեամբ : Բայց փութանք յարեւ թէ եղելութիւնը , իբր այս պէս չէ . արդի գիտութիւնն չգտտապարտեր զմեր հաւատս , եւ ոչ թէ միայն զայնս ամբողջովին կ'արդարացունէ , այլ ինքն միայն զայնս կ'արդարացունէ եւ մեր հակառակորդներունը յայտնապէս կը դատապարտէ :

Այս մեր ըսածն թերեւս ոմանց, նոյն ինքն քրիստոնէից յանդուգն երեւի: Քանզի յաճախ կը կրկնուի եւ կը լսուի թէ արդի գիտական տեսութիւնք՝ կրօնային յայտնեալ ճշմարտութեանց գաղափարին հետ անհաշտելի եւ անմիաբան են, եւ նոյն իսկ անոնք՝ որ այս ճշմարտութեան վրայ երբեք չեն երկրայիր, կերպով մը սոյն հակառակ գաղափարաց ազդեցութիւնը կը պզտն: Նոքա կը շատանան հաւատալով թէ մեր դաւանութեան մէջ գիտական վարդապետութեանց հակառակ բան մը չկայ: Բայց իրենց ջանքն ու դաւանանքն ասկից անդին չանցնիր:

Այսպիսի կրաւորական մի դիրք կրնայ շատ օգտակար լինել, յինչ ինչ դիպուածս, այլ այսու դաշամբ որ ի սահանջէ՛լ հարկին կարենայ մարդս զայն փոխել: Գիտենք որ ի ճակատամարտի միշտ սլաշտականողական դիրք պահելն լաւագոյնը չէ, այլ յաղթող հանդիսանալու ամենատպաւիտ միջոցը՝ յարձակելն է: Ուստի սլարտիմք յարձակողական դիրք բռնել, եւ մեր հակառակորդաց ցուցնել թէ արդի գիւտերն՝ ոչ թէ միայն քրիստոնէութեան դաւանանքն ու վարդապետութիւնը չխախտեցին, այլ մանաւանդ՝ գիտութեանց զարգացումէն օգտուողը՝ քրիստոնէութիւնն է, եւ թէ այլք ամենայն կը դատապարտուին գիտական սկզբամբք եւ արդեամբք:

Բ.

Յամին 1889, ի Փարիս արտասանած բանախօսութեան մը մէջ՝ արդի նիւթակրօնութեան ամենաջերմ ներկայացուցիչներէն մին կը յաւակնէր ըսելու թէ վաղեմի լատին բանաստեղծն Լուկրետիոս՝ արդի գիտութեան կարապետն է, եւ թէ «Մեր ժամանակի իմաստասիրաց ու գիտնոց պանծալի նախահայրն եղած է»: Ըստ սորա կարծեաց, ինչպէս նաեւ Յաղագս քնուրեւան իրաց հեղինակին գաղափարաց համաձայն «Նիւթն բաղադրեալ եւ բաղկացեալ է հիւլէներէն՝ որք մշտնջենաւոր շարժմամբ զիրար կը քաշեն եւ կը մղեն: Նիւթն չեղաւ երբեք առանց շարժման, շարժումն ալ նիւթոյն չափ հին է: Իսկ հիւլէներն իրարու քով գալով կը զուգադրուին, կը կապակցին, կը միաւորուին, եւ այսպէս բոլոր մարմինները կը ձեւանան եւ ինչպէս ամենա-

վորքը մասնկաց՝ նոյնպէս անթիւ անհամար աստեղաց շար-
ժումներն սոցա ձգողական զօրութենէն յառաջ կու գան» :

Նախ եւ յառաջ պարզ դիտողութիւն մ'ընենք : Ո՛րչափ
տարօրինակ բան է տեսնել սոյն նիւթապաշտները՝ — ո-
րոնք գիտութեան յառաջադիմութեան անուամբ կը պար-
ծենան — , որ վաղեմի լատին բանաստեղծի գիտական տե-
սութեան դիմելու ստիպուած են տակաւին : Երբ երկու
հազար տարիէ ի վեր մարդկային միաքն բնագիտական
եւ բնազանցական գիտութեանց ամեն ճիւղերուն մէջ ան-
թիւ երեւելի գիւտեր ըրած է , երբ զբովանդակ բնու-
թիւնը այնչափ յաջողութեամբ խուզարկած է , երբ գի-
տական հետազոտութեանց ծառայող տարրերական եւ ամ-
բողջական հաշիւ կոչուած զարմանահրաշ գործիւնները հնա-
րած է , մեզ կը մատուցանեն այժմ՝ եղելոց սկիզբը եւ ծա-
գումը մեկնելու համար Ելլադայ եւ Հոմիմայ իմաստա-
կաց հնարած տեսութիւնները՝ որք բիւրիցս հերքուած
են : Ս . Թովմասէն , Քարթէզիոսէն , Լէյպնիցէն եւ Նեւ-
տոնէն յետոյ՝ տակաւին Լուկրետիոսի վրայ խօսիլ կը հա-
մարձակի՝ն :

Ասոր պատճառը այն է որ արդեան դարուց փառքն
ու պարծանքն եղող այնչափ մեծամեծ եւ երեւելի արանց
մէջ ի զուր կը խնդրեն գիտուն մը՝ որ ուսողական վերլու-
ծութիւնը նիւթակրօնութեան տեսութեանց պատշաճեցու-
նել կրցած ըլլայ . եւ որ լոկ բնագիտական կարգին մէջ ,
նա՛ մանաւանդ խորհողութեան ու կենաց կարգին մէջ՝ ե-
ղելոց սկզբնաւորութեան վերարերեալ ամենափոքր խնդիր
մը կարող եղած ըլլայ լուծել ի ձեռն շարժմանց հիւլէից
եւեթ :

Իսկ արդ այսպիսի վարդապետութիւն մը չկրնար իբր
ճշմարիտ ընդունուիլ եթէ յարուցեալ դժուարութիւնները
եւ խնդիրները լուծել չկարենայ . վասնզի ըստ նիւթապաշ-
տից , ամեն խնդիր կրնայ լուծուիլ եւ մեկնուիլ վերլուծու-
թեան եւ հաշուոյ օրինաց ենթարկեալ հիւլէից շարժմամբ :
Հա՞րկ է արդեօք ըսել թէ մեք տակաւին նիւթակրօնութեան
վերլուծական տեսութեան (théorie) սպասելու վրայ ենք :

Ուրեմն կրնանք աւելի յառաջ երթալ եւ յայտարարել
թէ գիտական տեսակէտով նիւթապաշտից վարդապետու-
թիւնն չկրնար ընդունուիլ : Սակայն եւ այնպէս կ'ուզեմք

զայն ուղղակի հերքել եւ ի հիմանց խախտել այն առածները՝ որոնց վերայ կառուցեալ կան նորա բովանդակ տեսութիւններ:

Եւ նախ քան զամենայն, ի՞նչ է նիւթն:

Նիւթն կրնայ սահմանուիլ՝ ինչ որ հոգի չէ, նիւթ է: Թերեւս այս սահման յուր չըջան երեւի ոմանց, բայց այնպէս չէ. վասնզի աւելի դիւրին է ըմբռնել ըստ ինքեան զհոգին, քան զնիւթ: Բայց որովհետեւ մեր հերքել դիտած հակառակորդը հոգւոյ գոյութիւնը կ'ուրանան, այսպիսի սահման մը տալով չեմք կարող չատանալ:

Այսու հանդերձ, նիւթը՝ յէութեան իւրում, որպէս էն, հետազօտելու յաւակնութիւնն ալ չունիմք: Քանզի նիւթը՝ մեր զգայարանաց ներքեւ իշող արտաքին յատկութեանցը ձեռքով կրնամք միայն ճանչնալ⁽¹⁾, եւ եթէ աւելի յառաջ երթալ ուզուի, իմացողութիւնն չհետեւիր մեզ: Ուստի մեքենագիտական (mécanique) տեսակէտով նիւթը պիտի սահմանեմք ըսելով՝ թէ նիւթն է բովանդակութիւնն տարրական մասնկաց յօրինողաց զմարմինս ողջոյն:

Սոյն այս սահման կ'ենթադրէ՝ որ բոլոր մարմիններ մասնիկներէ բաղկացեալ են: Ապաքէն յայտ է թէ մար-

(1) Մեր հակառակորդ անեղի է կ'ըսեն թէ Աստուծոյ գոյութիւնը յոյն-չէ ստեղծած ըլլայ, բայց առ այս յառաջ բերած առարկութիւններն ամենեւին կարեւորութիւն չունի. մեք ճիշտ չեմք նախադէտ երէ ո՛չ մեզ հետ ունեցած յարաբերութենէն, եւ ո՛չ յարաբերութեամբ առ Աստուծոյ. քանզի մեք առանց նիւթոյ բան մը չեմք կարող ընել. բայց անեղի է պնդել թէ Աստուծոյ եւս առանց նիւթոյ բան մը չէ կարող գործել. զարմանալի է որ մեր հակառակորդ աւելի դիւրութեամբ կ'ընդունին թէ Աստուծոյ հոգի ստեղծած ըլլայ՝ քան թէ նիւթը. հաւանականաբար այդ անհիշ է զի հոգի մեր զգայարանաց քակ չեն իյնար. բայց է՞ր վասն աւելի դժուար պիտի ըլլար Աստուծոյ համար նիւթը քան թէ հոգեղէնը ստեղծել: — Իսկ զալով այն հակառակորդաց՝ որ հոգւոյ գոյութիւնը եւ հետեւաբար ստեղծումը կ'ուրանան, ասոնք հարկադրեալ են այլուս ընդունիլ թէ մարդկային ծննդեան եւ կենաց մէջ նիւթէն դուրս ի յայտ կու գայ անձնականութիւն մը, գիտական գործունէութիւն մը բոլորեալ կամքէ եւ յատկ զգացումներէ. այդ խորհրդայ մեկնութիւնը միթէ միւսէն աւելի՞ դիւրին է. մեր մտաց մէջ խորհողութեան ծնունդը, մեր անձնականութեան գործունէութեան մէկ արտայայտութիւնը միթէ արարչագործութեան պէս անբնականի երեւոյթներ չե՞ն. միթէ չե՞մք կրնար ասել թէ նիւթը, կեանքը, միով բանիւ բոլոր արարչագործութիւնը Աստուծոյ մի գործն է, որ յիւր մտաց կր բոլորի եւ առ արտաքին կ'արտայայտի զանազան ձեւերով, զոր մեք կը նկատեմք եւ կ'ըմբռնեմք:

միններ կրնան հետզհետէ փոքր մասանց բաժնուիլ, եւ այդ բաժանականութիւնն անդ միայն կը կասի ուր մեքենական գործիք անկարող կ'ըլլան զայն ի ձեռս բերել:

Կրնայ հարցուիլ, — թէ եւ մեր սահմանին հետ ուղղակի կապ չունենայ այս հարց —, թէ արդեօք այդ բաժանականութիւնն ո՞ւր կը դադրի: սահման մ'ունի՞, թէ ոչ, Մեծ ինդիւր մ'է այս, որ շատ անգամ յուզուած է, ու դեռ եւս երեւելի իմաստաւէրք եւ գիտնականք բաժանեալ են յինքեանս: Սակայն յայտնի է որ, եթէ այդ մասնիկք միաշար հաստատուն մարմիններ են, իրենց տարածութեամբ որչափ ալ պզտիկ լինին, կրնան սակայն մտօք միշտ բաժնուիլ աւելի փոքր մասերու, այնպէս որ այս բաժանման գործողութիւնը շարունակելով՝ չեմք կարող հասնիլ այնպիսի կէտի մը յորում նիւթն նիւթ ըլլալէն դադրի, յոչինչ դառնայ. ինչպէս որ թիւ մը 2 ու բաժնելով չեմք կրնար յանգել ի 0, կամ թիւ մը յաւելլով թուոյ մը վերայ չեմք կարող հասնիլ անհունի (infini): Այսու հանդերձ, բնական եւ մեքենական գիտութեանց մէջ կ'ենթադրուի թէ սոյն բաժանականութիւնն ունի իրական սահման մը՝ զոր հիւլէ (atome) կ'առուանեն: Անշուշտ մտօք կրնայ ըմբռնուիլ թէ հիւլէն, որչափ եւ մանր լինի, կրնայ տակաւին բաժանելի ըլլալ աւելի մանրագոյն մասանց: Բայց գիտութեան համար բանի մը չծառայեր այս, բաւ է որ հիւլէն համացեղ ամրողջ մը կազմէ (1):

Գիտական հիւլէի կամ որպէս կոչեն ի մեքենագիտութեան նիւթական մասնկան այս ըմբռմունքն կը հաստատուի եւ կը ճշմարտի այն հետեւութեամբք զորս բնական եւ մեքենական գիտութեանց ամեն ճիւղերուն մէջ կը հանեն: Ի վերայ այսր ամենայնի, ենթադրելով որ այս դրութիւն ճիշդ չըլլայ, բայց որովհետեւ նիւթապաշտք զայն կ'ընդունին իբր հիմն տեսութեանց իւրեանց, դարձեալ մեր ընելու հերքմանց ժամանակ զայն գործածելու իրաւունքն ունինք:

(Շարայտելի)

Յ. Վ. Բ.

(1) «Նիւթն բաժանելի չէ յանոունս, ապա քէ ոչ ջնջելի կ'ըլլար: Այն անվերածելի տարն՝ յոր նիւթոյ բաժանումն կը յանգի, հիւլէ կը յորջորջուի»: — Այսպէս կ'աւանդէ Հոգսալ, պնդամ գիտութեանց՝ Կահառին Փարիսի:

ՆՈՐ ԳՐՈՒԱԾ ՄԸ ՊՈՒԿԿԷԻ

Եstruskerենե եւ Հայերենե (Etruskisch und Armenisch) վերնագրով Պուկկէ գրուած մը ի լոյս ընծայեց անցեալ տարի ի Բրիտանիա: Հայագէտ հեղինակն ձեռնարկած է նոր մէկ լուծումն տալ ետրուրական լեզուին խնդրոյն, և կամ պարզապէս նորոգած է Ռօպէրթ Էլլիսին (Robert Ellis) ենթադրութիւնը, թէ ետրուրացի արձանագրութեանց լեզուն հայերէնի հետ կապակցութիւն ունի: Ասկէ յառաջ Պուկկէ փորձած էր դարձեալ ետրուրերէնը իբրեւ հնդեւրոպական լեզու մը մեկնել և զայն յարակցել ի գաւառաբարբառս Իտալիոյ, բայց հիմա կը խոստովանի թէ իւր ջանքերն ի դերեւ ելած են: Չարմանալի է, կ'ըսեն բանասէրք, տեսնել թէ Պուկկէ զեռ անյապի եռանդուն վստահութեամբ կը կարծէ թէ ետրուրերէնին գաղտնեաց բանալին հնդեւրոպական լեզուաց տոհմին մէջ պէտք է փնտռել, և թէ ինքը վերջապէս գտած է փականին յարմարող յատուկ բանալին: Եթէ ետրուրերէնը հնդեւրոպական լեզու մը եղած ըլլար, շատոնց այն առհասարակ ճանչցուած բան մը պիտի ըլլար, կը յարեն իրաւամբք բանասէրք: Հնդեւրոպական լեզուի մը յայտարար նշանակներն արդարեւ անխափան պայծառ և հիմա անխափան քաջ ծանօթ են, որ եթէ միանգամ ապացուցուի թէ անոնք կը գտնուին լեզուի մը մէջ, անլ եւս անոր հնդեւրոպական լեզուաց կարգն անցնելուն համար խնդիր չմնար: Եթէ փոխանակ ետրուրերէնը հայերէնի հետ բաղդատելու՝ Պուկկէ ուզէ հետեւիլ Բաուլիի (Pauli) օրինակին և ջանալ ետրուրերէնը բուն իսկ անոր ընձեռած նպաստիւքն լուծել, անշուշտ իւր աշխատութիւնը գիտութեան աւելի օգտակար

կ'ըլլայ։ Պուկկէ համոզուեցաւ թէ ետրուրերէնը խալական զաւառաբարբառ մը չէ։ քայլ մը եւս յառաջ երթայ եւ հաւանի թէ սոյն լեզուն բնաւ հնդեւրոպական լեզուաց տոհմին չալատկանիւր, ուստի և ամենեւին կապակցութիւն չունի հայերէնի հետ՝ որուն արիական կամ հնդեւրոպական լեզու մը ըլլալն այսօր տակաւին տիրող կարծիքն է։

Փափաքելի է որ լեզուաբանական խուզարկութեանց հետամուտ ազգային բանասէրք այս խնդրոյս վրայ ընդարձակասպէս գրեն։

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՐԱԳՍԵ

Ա Ռ Ջ Ի Ի Ն

Ո՛վ նազելաճեւմ դու ձիւն ըսպիտակ,
Մեզ ինչ ես բերեր կակուղ գորգիդ տակ.
Գիշերայն լըռիկ իջեր ես յերկիր,
Զի՛ւն, վերջին անգամ մեզ բարեա՛ւ եկիր։

Ի բարձանց երկնից, ո՛վ հոգեակ բարի,
Լըսեցիր իրչափ լացինք այս տարի,
Եւ մեր ընդարձակ սրգոյ սեւ դաշտին
Ուզեցիր ձրգել ճերմակ քող հեշտին։

Անհուն էակին հրեշտակ զըմասէր,
Տեսար դու իրչափ պեղեցինք փոսեր,
Զերկին թողուցիր, գիշերայն հասար
Զայն հողերն ամեն ծածկել հաւասար։

Իջի՛ր, հն, իջի՛ր. ո՛վ ձիւն շատ կան դեռ,
Հարիւր հարիւրովք ինկան այն վարդեր.
Իջի՛ր, Թող խառնին ի քեզ արտասուք,
Եւ գուցէ քեզմով դադրի դառն այս սուգ:...

* * *

ՎԱՅԻՆ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ

Նընջեցելոց ի դաշտ գացի գիշերով
Լուսնակին հետ. նա շող ունէր, ես արցունք,
Ես սիրտ յուզեալ, նա մելամաղձ, անխրոով,
Սեւ սեւ շիրմաց մէջ ժուռ եկանք անշըշուկ:

Հարիւրաւոր նընջողք կային անդանօր,
Կ'ըսէին ինձ. «Հո՛ղ ես, հաշտ լեր ընդ մահուան.»
Վիմաց խորէն գային խորհուրդք նորանոր.
Հոգեակս ասէր. «Թո՛ղ զիս, այս իմ օթեւան...»

Եւ յիշատա՛կք, քանի՛ յուզիչ, այլ անոյշ,
Եւ խայթք խըղճի և ապաշաւք անկեղծիկք...
Այսպէս ցաւօք ծանրաբեռնեալ զիմ ըզյուշ՝
Թողի ըզձեզ... շիրիմք, բարեա՛լ մընասջիք:

ԿԱՐԱՊԵՏ Ա. ՈՍԿԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ի հնումն՝ իբր առանձին մի գիտութիւն՝ Քաղաքական տնտեսութիւնն գոյութիւն չունէր։ Այսու հանգերձ Արիստոտել, Քսենոփոն եւ Թուկիդիտէս ի Հելլէնս, եւ Կիկերոն ի Հռովմայեցիս իրենց երկերու մէջ ցոյց կու տան ունենալ եզական եւ ճշգրիտ գաղափարներ ի մասին այս գիտութեան։ այսպէս, օրինակ իմն, Արիստոտել դրամի վրայ յոյժ յարգելի եւ ուղիղ գաղափարներ ունի։

Սակայն ի հնումն կարելի չէր կազմել զՔաղաքական տնտեսագիտութիւնն իբր յատուկ մի գիտութիւն, ի մէջ բազում պատճառաց, այնու համար եւս զի այն ատենուան ընկերութեան կէտ նպատակին էր անարգումն աշխատութեան։ եւ մասնաւորապէս ի Հռովմ բոլոր ձեռական արուեստք եւ ճարտարութիւնք յոյժ անարգուած էին, ի բաց առեալ երկրագործութիւնը որ գերեաց դասուն թողուած էր՝ մինչդեռ քաղաքական տնտեսագիտութիւնը միշտ քարոզած է աշխատութեան ազատութիւնը։ Այդ ժամանակին մէջ գերութիւնն ոչ միայն գործնական՝ այլ նաեւ օրինական իսկ էր, եւ ամենամեծ փրկիստիպաներ, նոյն ինքն Արիստոտել, գերութիւնն որպէս մի բնական հաստատութիւն (institution) կը նկատէին։ եւ այսպէս ալ վաճառականութիւնն՝ եթէ ամիսփ սահմանաց մէջ գործուէր՝ կծծի մի զբաղմունք կը համարուէր, իսկ եթէ ընդարձակօրէն գործուէր՝ յայնժամ վաճառականութիւնն զերծ էր ո՛ր եւ է մեղադրանքէ ⁽¹⁾։

Եւ ոչ իսկ միջին դարու մէջ կրցաւ կազմուիլ ընկերային բարեկենդանութիւնն ապահովող այս գիտութիւն, իրեն հակառակօրդ ունենալով դեռ արուեստից եւ ճարտարութեանց մէջ տիրող մեծ նախապաշարումներ, որով կը

(1) Կիկերոն De Officiis,

կարծուէր թէ տնտեսական ասպարիզին մէջ ո՛ր եւ է նա-
խաձեռնութիւն տէրութեան կը պատկանէր, սա՛ գոլով
միայն կարող ամենայնի, եւ յետոյ ի մէջ ազգերու եղած
նախանձն, եւ այն կանխակալ կարծիքը թէ ազգի մը բար-
գաւաճումն անհրաժեշտ կը կացուցանէր ուրիշ ազգի մը
անկումն, եւ նաեւ սխալ եւ թերակատար գաղափարն որ
կար յայնժամ դրամի սեպհական բնութեան եւ պաշտո-
նին վրայ:

Տնտեսագիտութիւնն բոլորովին նոր Դարուս վերաբե-
րող գիտութիւն մ'է, եւ ապաքէն ծնաւ եւ աճեցաւ պա-
տերազմելով հարստութիւն արդիւնաբերելու եղանակին
վրայ եղած բազում մոլորութեանց դէմ, եւ այս մոլորու-
թեանց ծնունդն եղող հաստատութեանց դէմ. մոլորու-
թիւնք եւ հաստատութիւնք, որ թէպէտ պատճառ եղան
անհուն չարեաց՝ սակայն ունեցան նաեւ մի բարերար ազ-
դեցութիւն, պարզելով խորհող մտաց առջեւ մի լայնա-
ծաւալ ասպարէզ, ուսումնասիրելու համար ընչաւէտու-
թեան ընկերային մեծ գործը: Եւ այսպէս, ինչպէս այլուր,
նոյնպէս ալ հոս, ճշմարտութիւնն ծագեցաւ տգիտութենէ
եւ մոլորութենէ: Ուրեմն զինուորեալ (militant) գիտու-
թիւն մ'եղաւ ի սկզբան տնտեսագիտութիւնն, նաեւ հիմա
ինչպէս ալ է:

Այո՛, տնտեսագիտութիւնն դեռ զինուորեալ գիտու-
թիւն մ'է, եւ այսօր ամեն ժամանակէ տուելի. վասնզի ի-
րեն կը մնայ ընկճել երկու ասոյեաններ, այսինքն զըն-
կերվարութիւն (socialisme) եւ զնասարախորդութիւն (com-
munisme). մոլար եւ հակառակառնական վարդապետու-
թիւններ, որք թէպէտ հին՝ բայց այսօր իւրեանց մուկ-
ւանդն կողմնակիցներու գործօն տարածման պատճառաւ
գաղափարաց աշխարհէն դէպ յիրականութեան աշխարհն
թափուել կ'սպառնան:

Փաղցիւր եւ Իտալիա փոփոխակի այս գիտութիւնս մշա-
կած ըլլալնուն առաջնութեան պատիւը կը կորզեն իրարմէ:

Արդարութենէ չչեղելու համար՝ պիտի գիտենք որ այս
գիտութիւն, — ինչպէս որ հիմայ կը հաստատեն արդէն
բոլոր երեւելի տնտեսագէտք, — իւր ծնունդն յիտալիա
ունեցաւ, եւ եթէ Իտալիա անոր որրոցն եղաւ՝ Փաղցիւր
եւս նորա դայեակն. թէ Իտալիոյ մէջ արձակեց իւր ա-

ռաջին ճիշն եւ Գաղղիոյ մէջ ալ ոտքի ելաւ, ուր նաեւ մեծցաւ եւ աճեցաւ :

Ապաքէն նախ եւ առաջ իտալացիք եղան որ հետզհետէ սկսան յուզել տնտեսագիտական խնդիրներ . դրամական անկարգութիւնք՝ յառաջ գալով դրամի բնութեան եւ պաշտօնին վրայ եղած նախապաշարումէ՝ հազար հինգ հարիւրին վերջերը տնտեսագիտական ջերմ վիճաբանութեանց տեղի տուին յիտալիա :

Այսպէս Կասիարէ Գարուֆֆի տի Ռէճճիօ 1579ին ի լոյս կ'ընծայէր իւր «*Moneta e la vera proporzione tra l'oro e l'argento*» Դրամ, եւ ոսկոյ եւ արծաթի մէջ ճիշդ համեմատութիւն անուն գիրքը :

Տակիտտի իտալացի երեւելի թարգմանիչն՝ Պէռնարոտ Տափանցաթի կը գրէր «*Lezioni sulle monete e sui cambi*» Դրամոյ եւ փոխանակաճնոյ վրայ դասք :

Սէրրա՝ Նարոլիի բանտին մէջ թելադրութեամբ (*dictée*) գրել կուտար իւր «*Breve trattato sulle cause che possono far abbondare i Regni d'oro e d'argento*» Համառօտ ճառ այն պատճառաց վրայ որովք թագաւորութիւնք կրնան հարստանալ ոսկեով եւ արծաթով :

Եւ ի մէջ այլոց չմոռնանք յիշելու նաեւ Մօտենացի երեւելի գիտնական Մօնթանարի որ «*Riforma monetaria generale per tutta l'Europa*» Բնդհանուր դրամական բարեփոխութիւն բովանդակ եւրոպիոյ մէջ գրքին մէջ ճիշդ եւ յստակ գաղափարներ յայտնած է, որք մեծ գովեստից արժանի եղած են ժամանակակից նշանաւոր տնտեսագէտներէ եւ ի մասնաւորի Պելճիացի Լավըլէյի կողմէ :

Բայց այդքան ցիրուցան գաղափարներն կարգի դնելով եւ ի միութիւն յորոքեան (*unité de système*) վերածելու փորձովն մեր այս գիտութեան հիմերն դրած ըլլալու փառքն կը պատկանի Գաղղիոյ՝ շնորհիւ Բնավարաց (*Physiocrate*) :

Դարձեալ Գաղղիա կրնայ պարծիլ իւր տնտեսագիտական ամենահին հեղինակ Ն. Օրեւնովը, որ ԺԴ. դարուն մէջ գրեց «*Traité sur la monnaie*» գիրքը, որոյ մեծ կարեւորութիւն կու տայ գերմանացին Ռօչէր :

Յետոյ Անգղիա, մի Ատամ Սմիթով ի գլուխ հանեց գիտական շէնքը, կանգնելով զայն այն հողին վրայ զոր պատրաստած էին իտալացւոց տնտեսագիտական նիւթերու վրայ

գիտուն երկասիրութիւններն եւ բնավարաց կողմանէ ձեռ-
գուած հիմանց վրայ :

Ահա՛ այս պատճառաւ Ատամ Սմիթ նկատուած է եւ կը
նկատուի հայր քաղաքական տնտեսագիտութեան :

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՌԻՆՃԵԱՆ

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ՀԻԻՄԱԽՏԻ ԳԱՐՄԱՆՈՒՄԸ

Վերջերս Աւստրիացի տարրագէտն Պ. Հոէթէր, հիւծ-
ախտաւորաց նկատմամբ իւր ըրած մի գննութիւնը Վիէն-
նայի բժշկական Կաճառին հաղորդեց, յորում կը հաստատէ
թէ կապուտակաւորի (cyanure) բաղանեաց միջոցաւ՝ գա-
լուանական ոսկեզօծումն եւ արծաթազօծումն կատարող գոր-
ծարանաց մէջ բանող հիւծախտաւոր եւ այտուցախտաւոր
գործաւորք, թէեւ արիւն թքած ալ լինին, քիչ ժամանա-
կուան մէջ նշանաւոր բարւոքումն կը զգան եւ կ'ապաքինին :
Այս բարւոքումն ստուգուեցաւ նաեւ այն անձանց վերայ՝
որոնց աստն կարի յառաջացեալ աստիճանի մը հասած էր :
Պ. Հոէթէր՝ ոսկեզօծութեան եւ արծաթազօծութեան
գործարանաց այս փրկարար ներգործութիւնը կը վերագրէ
կապուտակաջրային (cyanhydrique) թթուոյն գոլորչեաց՝
որք ելեքտրական հոսանքի՝ մետաղական կապուտակաւորի
լուծմանց մէջէն՝ պատասխոնի կապուտակաւորին անցնելու
ատեն կը յղանան :

Կարծեմք թէ այս կապուտակաջրային թթուոյ ջրա-
խառն գործածութիւնն երկար ժամանակէ ի վեր կը յան-
ձնարարուի հիւծախտի դարմանման համար : Սակայն եւ այն-
պէս՝ այնչափ սաստիկ թոյն մի է որ շատեր զայն գործա-
ծելու կը վախնան :

ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ

ՅՈՎՍԷՓ ԵԷՂՐԵԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ՖԻԼՈՍՖԻԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՏԻՔԻԼԻ

Մէթֆէլդի ֆիլոսոֆիայի ինստիտուտի շէնքերէն թէպէտ ի-
տիւրմիջ օլան տէրութեան միւթէշէքքիւ տիր :

Միւլիքի

ՏԻՎԱՆԻ ՄՈՒՀԱՍԷՊԱԹ ՄԻՒՏՏԱԿԻ ՈՒՄՈՒՄԻՍԻ

ՍԱԳՐԶԼԸ ՕՇԱՆՆԷՍ

ԻՍԹԱՆՊՈԼ

Կարապետ Մարգար. Պապր Ալի Գալստիանէ

ՍԱՀԻՊԻ, ԳԻՐԱՊՈՃԸ ԿԱՐԱՊԵՏ

1308

ՖԻԼՍՈՓԻԱԿԱՆ ԹԻՐԻՔԷՅԷ ԸՍԹԸԼԱՀԱԹ ԼՈՒՂԵԹԻ

ԷՍԷՐԻ

ԱՆՏՈՆ Պ. ԲԵՆԿԷՐ ՎԷ ԳՐԻԳՈՐ ՄԻՆԱՊԵԱՆ

Հաթիթատա պիր քէրրէ մէվգըր ինթիշարէ վաղ՝ օլուն-
մագտա օլան պէհէր ճիւղիւ ալթմըշ բարայա ֆիւրուսթ օ-
լունույօր : Ապօնըման պէտէլի ալթմըշ զուրուշ օլուպ , օ-
թուզունճու ճիւղիւն նէշրինտէն սօնրա ապօնէ գապուշ օ-
լունմայաճագ տըր :

Ըսթըլահաթ լուղէթի պաշըճա քէօիրիւ պաշընտա Օ-
հաննէս էֆէնտինին քիւթիւպլսանէսինտէ , վէ Սուլթան
Համամընտա Զարգարեան էֆէնտինին մաղաղասընտա , վէ
Պէյ օղլընտա Բարատիւ էֆէնտինին քիւթիւպլսանէսինտէ
սաթըլմագտա օլուպ , մահալլի մէվքիւրէտէն ապօնըման
տալսի գապուշ օլունուր :

Ըսթըլահաթ լուղէթինին եիրմի սէքիղինճի ճիւղիւ նէշր
օլունմուշ տըր :

Ըսթըլահաթ լուղէթի Տէրիսաատէթտէ Սուլթան Հա-
մամընտա , Գարեգին Պաղտատլեան էֆէնտինին Մաթպաա-
սընտա թապ՝ օլունմագտա տըր :

Պատկեր տասնեւինգ օր մի անգամ կը հրատարակուի :
Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է Կ. Պօլսոյ հա-
մար 40 դանեկան , իսկ գաւառաց եւ օտար երկիրներու հա-
մար 50 դանեկան , բոլորսարի ծախքը ի միասին հաշուելով :

Խրաքանչիւր թիւ 2 դանեկան է :

Պատկերի խմբագրատունն է ի Բերա , Նէշիլ փողոց ,
Թիւ 1 , ուր պէ՛տք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :